

Netwerk Samenleving & Detentie

De Vrijheidsberoving in België

Artikel 3 van de 'Universele verklaring van de rechten van de mens' spreekt over 'het recht op leven, vrijheid en veiligheid van de individuele persoon'. In de waardenbeleving van de Westerse samenleving worden autonomie en individuele vrijheid steevast bovenaan geplaatst. Van je vrijheid beroofd worden is dan ook een bijzonder traumatiserende ervaring.

In België, waar de doodstraf is afgeschaft, is de vrijheidsberoving de meest verregaande ingreep die de overheid kan doen in het persoonlijk leven van haar burgers. Wanneer men opgesloten wordt, kan men niet langer gaan en staan waar men wil. Het benemen van de vrijheid dient de essentie van de gevangenisstraf te zijn. Maar dit is in de praktijk niet het geval. Gevangenen worden niet enkel opgesloten, maar tevens uitgesloten van een verdere deelname aan de samenleving.

Je zou kunnen verwachten dat in een rechtsstaat de vrijheidsstraf bij uitstek gebaseerd is op normen die uitgaan van fundamentele mensenrechten, en dat de vrijheidsberoving verankerd is in een parlementaire wetgeving, die uitermate gefundeerd, gedetailleerd en volledig is. Maar dit is niet het geval!

Eenmaal in de gevangenis, of men nu verdacht, beklaagd, beschuldigd of veroordeeld is, ontbreekt nagenoeg elke wettelijke regeling die bepaalt hoe de detentie verder verloopt en wordt ingevuld. We kunnen spreken van een legaliteitscrisis.

Het ontbreken van een wettelijke regeling omtrent dit alles en de afwezigheid van elementaire rechten voor gedetineerden werd ook vastgesteld door de Raad van Europa. Bij monde van het Comité voor Preventie van Foltering en onmenselijke of vernederende Behandeling¹ (CPT) sprak ze zich al drie maal kri-

tisch uit over de situaties in de Belgische gevangenissen. De rapporten van het CPT zijn gebaseerd op inspectiebezoeken aan penitentiaire instellingen van de lidstaten van de Raad van Europa. België scoort in vergelijking met andere West-Europese landen slechte punten.

Een ander probleem ligt in de verantwoording van de gevangenisstraf. Onze samenleving weet niet waar ze met de gevangenisstraf naar toe wil. Er bestaan geen eenduidige en vooropgezette doelstellingen omtrent de vrijheidsberoving. Waarom sluiten we mensen op? Wat moet het doel zijn van de detentie? Wat moet tijdens de detentie met de opgesloten burgers gebeuren? Deze fundamentele vragen krijgen geen bevredigend antwoord. Gedetineerden worden dan ook geconfronteerd met een zinloze detentie: er zijn te weinig activiteiten, er is geen adequate begeleiding (ook niet na de gevangenisstraf) en de terugkeer naar de vrije samenleving wordt onvoldoende voorbereid.

Wat we vandaag de dag ook zien gebeuren is dat beleidsmakers allerhande de mond vol hebben van de gevangenisstraf als ultimum remedium. Althans, ze doen dit met woorden. De daden die ze stellen wijzen in een heel andere richting. Er wordt weinig of niet ingegrepen in de steeds toenemende gevangenisbevolking, men blijft het ongebreidelde gebruik van de voorlopige hechtenis toelaten. Ook de huidige

¹ De Raad van Europa is een internationaal orgaan dat instaat voor de bescherming van de mensenrechten en de pluralistische democratie in Europa. Ze werkt tevens rond de culturele identiteit en diversiteit in Europa, rond maatschappelijke problemen in de Europese samenleving en rond democratische stabiliteit in Europa. De Raad is onder meer auteur van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). De Raad van Europa telt 45 leden en mag niet verward worden met de instellingen van de Europese Unie. Het Comité voor preventie van Foltering en onmenselijke of vernederende Behandeling (CPT) is een invloedrijk, gezaghebbend comité binnen de Raad van Europa dat toezicht doet op de vrijheidsberoving in de lidstaten. Ze doet dit met onafhankelijke experts die een ongelimiteerde toegang hebben tot alle detentieplaatsen.

regering maakt zich hier schuldig aan. Enerzijds wil ze de gevangenisstraf beperken, maar anderzijds lezen we in het regeerakkoord over het plan om leegstaande militaire gebouwen om te bouwen tot gevangenissen bestemd voor gedetineerden die op het vlak van beveiliging een lager risico vormen.

En er zijn nog problemen in de penitentiaire sector: er is het schrijnende lot van geïnterneerden in onze gevangenissen, de overbevolking, een gebrek aan personeel en middelen, wat de sociale onrust in heel wat gevangenissen aanwakert. Geregeld worden we ook opgeschrikt door incidenten in de gevangenis: een sterfgeval van een gedetineerde, ontsnappingspogingen...

Aan de beschreven problematiek moet iets gedaan worden. De onverschilligheid t.a.v. het lot van gedetineerden en t.a.v. het wel en wee achter de gevangensmuren dient doorbroken te worden. Als samenleving hebben we er belang bij en is het onze plicht om goed om te gaan met gedetineerden. Immers: vroeg of laat komt nagenoeg elke gedetineerde weer vrij. Hoe succesvol die vrijheid wordt, hangt mede af van de manier waarop gedetineerden behandeld worden en van de bagage die een gedetineerde tijdens de detentie meekrijgt.

Het Netwerk Samenleving en Detentie

Het Netwerk Samenleving en Detentie is een ontmoetingsplaats voor organisaties en personen die zich betrokken voelen bij de hierboven beschreven problematiek.

Het Netwerk Samenleving en Detentie ijvert voor een hervorming

van het gevangeniswezen; een duidelijke regeling van de rechtspositie van de gedetineerde, een humanisering van de gevangenisstraf, een zinvolle invulling van de detentietijd gericht op reïntegratie en herstel.

Een hervorming kan natuurlijk niet plaatsvinden als er geen maatschappelijk en politiek draagvlak voor die hervorming aanwezig is. Het netwerk wil de maatschappelijke en politieke discussies voeden om zo een invloed te kunnen uitoefenen op de noodzakelijke humanisering van de penitentiaire sector. Daarom zal het netwerk zijn stem verheffen op maatschappelijke fora waar het debat over de maatschappelijke reactie op criminaliteit gevoerd wordt. Dat betekent niet dat het netwerk altijd aan de klaagmuur zal staan. Ook op positieve gebeurtenissen en positieve evoluties moet de aandacht gevestigd worden! In het bijzonder op de inspanningen van velen binnen Justitie en de Vlaamse Gemeenschap die, zonder een duidelijk wettelijk kader, nu reeds initiatieven voor een hervorming van het gevangeniswezen nemen. Er moet ook politieke actie ondernomen worden. De beleidsmakers moeten duidelijk weten wat de problemen zijn in de penitentiaire sector en zij moeten op hun verantwoordelijkheid aangesproken worden. Het wordt tijd dat er in de penitentiaire sector geïnvesteerd wordt. Zo kunnen de problemen uit de wereld geholpen worden.

Binnen dit kader organiseert het Netwerk Samenleving en Detentie op geregelde tijdstippen studiedagen, ervaringsuitwisselingen, informatie-uitwisselingen en overlegmomenten.

Het Netwerk Samenleving en Detentie wil de hier beschreven doelstellingen bereiken in samenwerking met haar Franstalige tegenhanger 'Réseau pour une réforme globale du régime carcéral belge'

Eisenpakket van het Netwerk Samenleving en Detentie

Het Netwerk Samenleving en Detentie formuleert een aantal eisen. Hiermee wil het netwerk haar standpunten omtrent de penitentiaire problematiek benadrukken en tevens een aantal mogelijkheden aan de beleidsmakers aanreiken om de problemen aan te pakken.

Eerst en vooral is de legale basis voor het gevangeniswezen een strijdpunt van het netwerk. Die legale basis kan tot stand komen door het goedkeuren van de basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden zoals opgemaakt door de commissie Dupont. Ook moet er gebruik gemaakt worden van de voorstellen van de commissie Holsters. De voorstellen van beide commissies² mogen niet zomaar los van elkaar bekeken worden. Er moet

² De commissies Dupont en Holsters zijn twee commissies van deskundigen aangesteld door de Minister van Justitie. De commissie Dupont kwam in 2001 met het voorstel van basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden. Hierin worden voorstellen uitgewerkt over de controle op gevangenissen, detentieplanning, orde, veiligheid en tucht in de gevangenissen, interne rechtspositie van de gedetineerde met onder meer de gedetineerde als drager van rechten en een klachtenprocedure voor gedetineerden. De commissie Holsters legde in mei 2003 zijn verslag neer. Het bevat voorstellen over de oprichting van strafuitvoeringsrechtbanken, over de externe rechtspositie van gedetineerden (o.m. verschillende strafuitvoeringsmodaliteiten) en voorstellen over de straftoemeting (o.m. over strafdoelen en de diversificatie van het straffenarsenaal).

een goed evenwicht gezocht worden tussen de interne rechtspositie, uitgewerkt door de commissie Dupont, en de externe rechtspositie, uitgewerkt door de commissie Holsters. Het werk van de commissies mag niet tot een inspiratiebron herleid worden zoals het huidig regeerakkoord stelt.

Ten tweede is de toegang tot maatschappelijke hulp – en dienstverlening een recht voor gedetineerden. Daartoe moet een breed, gevarieerd en kwaliteitsvol aanbod aan hulp – en dienstverlening beschikbaar gemaakt worden voor gedetineerden in alle gevangenissen. Hulpverlening, onderwijs, arbeidstoeleiding, cultuur, sport en ontspanning, gezondheidszorg, ... doorbreken tevens de uitsluiting van gedetineerden en verhogen de inclusieve capaciteit van de samenleving. Alle departementen en overheden dienen hun verantwoordelijkheid in deze op te nemen.

Ten derde is er de problematiek van de geïnterneerden. De situatie in België is erbarmelijk te noemen. Om aan de leemtes in deze problematiek tegemoet te komen, werd een Commissie Internering opgericht die in 1999 zijn verslag neerlegde. Belangrijke voorstellen kwamen er onder meer over de verbetering van de opvang, behandelings- en begeleidingsstructuren van geïnterneerden, de rechten van de verdediging, de herstructurering van het psychiatrisch deskundigenonderzoek. De commissie pleitte ook sterk voor een wettelijk gefundeerde rechtspositie van de geïnterneerde. Maar ook hier hetzelfde probleem: de ideeën en wetsvoorstellen zijn er, maar de daadwerkelijke goedkeuring van de plannen laat op zich wachten.

Ten slotte wil het netwerk dat er een vermindering komt in het gebruik van de gevangenis. Dit kan door de

gevangenisstraf daadwerkelijk als ultimatum remedium te gebruiken, door werk te maken van een verstandige uitbouw van niet-vrijheidsberovende alternatieven en herstelgerichte initiatieven en door de voorlopige hechtenis op minder grote schaal toe te passen. Een neveneffect hiervan kan een reductie van de gevangenispopulatie zijn.

Enkele concrete aandachtspunten

Buiten de kerneisen richt het Netwerk Samenleving en Detentie zich ook op enkele zeer concrete punten waar nog werk aan de winkel is.

Een eerste concreet punt waar moet aan gewerkt worden betreft de communicatie tussen enerzijds de federale overheid en anderzijds de gemeenschappen en gewesten. Er moet een verdere verfijning komen van de afspraken tussen de verschillende actoren.

De geestelijke verzorging in de gevangenissen, het werk van aalmoezeniers, imams en morele consulenten, staat onder bezuinigingsdruk. Er worden niet genoeg werkmiddelen voorzien ondanks het feit dat de nood aan individuele begeleiding van gevangenen eerder gegroeid in plaats van verminderd is. Het recht op een vrije beleving van godsdienst of levensbeschouwing staat nochtans gestipuleerd in de grondwet. Er is nood aan een duidelijke erkenning van het feit dat geestelijke begeleiding in gevangenissen een absoluut noodzakelijke dienst is, niet alleen aan de gedetineerden en de gevangenissen, maar ook aan de samenleving.

De laatste aandachtspunten bevinden zich in de personeels sfeer. Zo

wil het netwerk dat er werk gemaakt wordt van een opwaardering van de functie van penitentiair beambte. Het is een functie die niet louter herleid mag worden tot zijn veiligheidsfunctie. Tevens moet er voorzien worden in een degelijke opleiding en in de nodige psychologische ondersteuning voor gevangenis personeel. Tenslotte wil het netwerk ijveren voor een minimumbezetting van gevangenis personeel bij staking. Dit houdt niet enkel een minimum aan penitentiair beampten in, maar tevens een minimum aan hulp – en dienstverlening.

Slot

“De manier waarop een samenleving het strafbeleid en de strafprocedures organiseert, bepaalt of ze wel of niet fatsoenlijk is. Ook criminelen hebben recht op elementair menselijk respect”. Gemeten aan deze norm van de joodse filosoof Avishai Margalit, uiteengezet in zijn essay *De fatsoenlijke samenleving*, presteert België nu, aan het begin van de 21ste eeuw, ondermaats. Nochtans is al veel werk voor de noodzakelijke inhaalbeweging gebeurd. Het is niet ondenkbaar dat België ooit opnieuw trendsetend is zoals het dat ooit geweest is ten tijde van Ducpétiaux. Ducpétiaux had namelijk een voor die tijd zeer vooruitstrevend gedachtengoed. Het netwerk roept politici op om de moed op te brengen om ondubbelzinnig werk te maken van de noodzakelijke hervorming van het gevangeniswezen.

Netwerk Samenleving en Detentie

Kronenburgstraat 34
2000 Antwerpen
03/366.39.31